

Зінаїда Гінтерс

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГАЛУЩИНСЬКОГО В ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

Сучасні трансформаційні процеси в Україні викликали зміну економічних відносин і ціннісних орієнтацій, необхідність освоєння нових технологій, а також спричинили безробіття. Усе це вимагає оволодіння людиною новими знаннями, зміни професії. Актуальності набувають проблеми освіти дорослих як засобу, що сприяє виходу суспільства із складної соціально-економічної ситуації. Навчання дорослих, як зазначено у Гамбурзькій декларації, «є одним з ключів, що відкривають двері в XXI століття. Це потужна концепція, що сприяє демократії, справедливості, рівності прав чоловіків і жінок, науковому, соціальному та економічному розвитку» [19]. Тому особливо вартісними є вітчизняні та зарубіжні педагогічні традиції, досвід минулого, що можуть стати важливим джерелом розвитку андрагогіки.

Значення економічної освіти, кооперації, комерції, підприємництва для господарського життя народу підкреслювали в статтях, наукових працях і методичних посібниках педагога А. Волошин, Ю. Дзерович, К. Коберський, Д. Коренець, І. Лучишин, Ю. Павликовський, М. Росткович, С. Сміль-Стоцький, Є. Храпливий, які жили і працювали на Західній Україні в кінці XIX – в першій половині XX ст. Саме в кооперації, в колективній діяльності, але без тиску на особу і пригноблення особистої ініціативи вони вбачали шляхи захисту інтересів та морального удосконалення людини праці, поліпшення її добробуту, підвищення ефективності виробництва.

Мета статті – дослідити педагогічну діяльність Михайла Галущинського на ниві боротьби з неписьменністю, в організації освіти дорослих у 20–30-х роках XX століття для використання психолого-педагогічних підходів в освіті та професійному навчанні в сучасних умовах становлення ринкових відносин у незалежній Україні.

Дослідженням доведено, що на західноукраїнських землях у першій половині XX століття, які входили до складу Австро-Угорської імперії і Польщі в означений історичний період, економічний і кооперативний рух в регіоні із самого початку мав національний характер і був пронизаний ідеєю незалежності. Становлення системи економічної освіти населення найяскравіше відобразилось у подвижницькій діяльності педагогів, культурно-освітніх діячів товариств «Просві-

та», «Рідна школа». Історія вітчизняної освіти і вихвання дає підстави стверджувати, що в XIX – першій половині XX століть в Україні діяла складна і розгалужена педагогічна система, яка в тодішніх умовах забезпечувала входження дорослих у нові суспільно-політичні і соціально-економічні відносини.

Зусиллями товариства «Просвіта» (1868), яке об'єднувало і координувало низку суспільних інституцій у справі освіти дорослих, було створено розгалужену мережу культурно-просвітніх закладів, забезпечених кваліфікованими кадрами, розроблено методичку освітньо-виховної праці. В літературі того часу вживаються два тотожних поняття: «освіта дорослих» та «позашкільна освіта».

У 20–30-ті роки XX століття в освіті дорослих настали важливі зміни, пов'язані з окупацією Галичини, суспільно-політичними і соціально-економічними реформами. Як підкреслював багаторічний (1923–1931) голова товариства «Просвіта» М. Галущинський, на перший план «нова ідея освітньої роботи не ставить знання, але ставить освіту себе, свого пізнання і формування самого себе і свого відношення до оточуючого світу близького і дальшого. Тому не йде тут про суму знань, а про спроможність пізнання. Не ходить тут про роботу освітнього працівника над певними умовами «неосвічених» людей, але про роботу кожної одиниці над собою, над власною освітою» [11, с. 3].

Організатори освіти дорослих повинні були враховувати складні умови переслідування всього українського, в яких опинилась галицька спільнота. «У виїмкових відносинах, серед яких доводиться жити нашому народові, має освіта дорослих ще особливі завдання, – писав М. Галущинський. – Вона має в'язати всі розділені частини народу в одне *духовне ціле*, себто дбати про вироблення сильного почуття *національної єдності*. Вона має дбати про взаємний обмін культурного доробку та його вплив на душу поодиноких частин. Вона має хоронити перед зниклом національного почуття в народі серед чужого моря і переважаючого впливу чужої культури. Одним словом: вона має стати *охоронним засобом* у щоденній розв'язувальній праці й у щоденній боротьбі за існування національного організму» [18, с. 107].

Освіта дорослих, отже, стала одним із провідних засобів національного виховання українців. Нове призначення вимагало теоретичного обґрунтування мети, змісту та методів просвітньої праці, викликало активізацію науково-методичного пошуку.

Михайло Галущинський народився 26 вересня 1878 року в селі Звинячі Чортківського повіту, де його батько був священником. Початкову освіту здобув у рідному селі, середню школу (гімназію) закінчив у Тернополі. Університетську освіту здобув на філософському факультеті у Львові (1898–1900) та у Відні (1900–1901). Працював учителем гімназії у Золочеві (1904–1909). Становленнями М. Галущинського у Золочеві була створена перша народна бібліотека – випозичальня, що при його виїзді з Золочева нараховувала понад півтори тисячі книжок [3, с. 205]. Після переїзду до Рогатина товариство «Рідна школа» поклало професора М. Галущинського на посаду директора найповажнішої своєї приватної української гімназії. Як директор гімназії «Рідної школи» в Рогатині він пірнув у вир освітньо-виховної праці серед народних мас і своїм хистом та витривалістю домогся заснування в Черчі «Селянського Університету» (вищі загальноосвітні курси) [17, с. 163–166]. Багато працював на культурно-освітній ниві у філіях «Просвіти». У часи першої світової війни став на чолі Українських січових стрільців (1914–1917). З 1918 року проживав у Львові, багато часу віддаючи громадській роботі: працював у «Горожанському комітеті», що опікувався інтернованими і в'язнями; у товариствах «Рідна школа» та «Просвіта». У квітні 1923 року його обрано головою товариства «Просвіта».

Свій педагогічний талант педагог і учений присвятив високій новітній демократичній ідеї – виховання й освіти найширших народних мас. Він започаткував у національному рухові нову епоху національної культури – української андрагогіки. «Михайло Галущинський своєю організаторською працею, пропагандою, своїми писаннями й науковими студіями вибився в нас на становище першого ученого українського андрагога!» – писав Іван Ющисин [15, с. 283].

Паралельно з великою педагогічною і широкою громадською працею Михайло Галущинський залишив чималий педагогічний доробок. Окремими виданнями у Львові вийшли такі праці педагога: «Народня освіта й виховання народу» (1920), «Одиниця і громада» (1921), «Українські народні бібліотеки і праця над поширенням книжки» (1926), «Просвітні наради (практичні поради і вказівки)» (1927), «Геть неписьменність» (1927), «Позашкільна освіта» (1927).

Фахові журнали «Просвіти», що були під

його редакцією, містять низку статей на теми позашкільної освіти (освіти дорослих). Це, зокрема, статті «Кілька завдань освітньої праці» (Просвіта до українського народу, 1921), «Мандрівні бібліотеки товариства «Просвіта»» («Народня Просвіта», 1924), «Культурно-освітний працівник» («Народня Просвіта», 1926), «В освітній день» («Життя і знання», 1928), «На переломі» (Календар «Просвіти», 1928), «До самоосвіти» (Календар «Просвіти», 1929), «Освіта дорослих, передумови її розвитку та успіху» (Календар «Просвіти», 1930), «Інтерес громади в освіті дорослих» (Календар «Просвіти», 1931).

М. Галущинський був співробітником «Літературно-наукового вісника», співредактором «Молодої України» і співробітником усіх львівських педагогічних часописів. Писав на актуальні культурно-просвітні теми в українській національній пресі, передовсім у «Ділі». Окремим виданням була надрукована його педагогічна праця польською мовою «Про виховання учителя до свого звання». За час головування у «Просвіті» М. Галущинський здійснив сотні поїздок по Галичині та Волині, був організатором і референтом багатьох освітніх курсів для дорослих і молоді на західноукраїнських землях [17, с. 164].

У підручниках з педагогіки дорослих «Народня освіта й виховання народу» (1920), «Позашкільна освіта» (1927) М. Галущинський намагався розкрити читачеві досвід освіти дорослих у світі і в Україні, наголошуючи, що весь тягар культурно-просвітницької роботи лежить на людях доброї волі. Аналізуючи форми і методи освіти дорослих в Англії, Німеччині, Америці, Данії, діяльність народних домів, селянських університетів, автор знайомить читача з основами бібліотечної справи за кордоном, на Великій Україні, звертає увагу на таку ділянку освітньо-виховної праці серед дорослих, як виховання шляхом мистецтва. З усіх галузей освіти, від дошкільної до позашкільної, наголошує педагог, остання є найрізноманітнішою. Її багатство проявляється у різних сферах, а саме: через школу, університет, виклад, самоосвітній гурток, або через книгу і книгозбірню, а також мистецтво. Ці три головні види освітньої праці стоять на одному рівні, з якого творяться «прямовісні лінії», які можуть своїми розгалуженнями стикатися, сходитися, скріплювати себе і доповнювати свою виховну силу [2, с. 45].

На думку галицького просвітителя, освіта дорослих є єдиним справжнім і виправданим шляхом, який не дасть людині втратити свого справжнього обличчя чи забути свого призначення, своєї місії в житті. Оскільки кожна особистість усвідомлює своє велике покликання, то можна сподіватися, що у єдності такі люди стануть рушійною силою поширення освіти і

національної самосвідомості. «Ось тут доходимо до найважливішої точки кожної організованої роботи. Головна засада організованої роботи є та, що кожний член організації приймає на себе відповідну пайку роботи і відповідає не тільки за цю пайку, але й за цілість. ... І куди не поглянемо, побачимо, що тільки те має вартість, що ми самі зробили, в що вклали свої сили й енергію, за чим уміли і потрапили постояти, – писав М. Галущинський у статті «До самоосвіти!». – Цю велику правду мав на увазі наш великий учитель І. Франко, коли писав:

«Кожний думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
Що за долю міліонів
Мушиш дати ти одвіт!»

Значить, роботу мусимо самі виконати, але відповідальність несе кожний з нас поодинокі за міліони» [8, с. 64–65].

У становленні системи освіти дорослих, пише М. Галущинський, простежується еволюція її мети, яка визначалася потребами суспільства. Мета не була сталою, постійно видозмінювалася в залежності від обставин. На початковому етапі вона відповідала потребам допомоги і добродійності. Головні управлінські центри освітніх установ виконували добродійні, обслуговуючі функції. Після французької революції, яка дала поштовх до утвердження рівноправ'я між людьми, обов'язком нового ладу стало усунення нерівності і в сфері освіти, «бо коли усунути цю нерівність, тоді багато легше й швидше перевести зрівняння всіх людей під іншими оглядами». Гаслом XIX століття стало «Знання то сила» [2, с. 4].

Намагаючись остаточно сформулювати мету освіти дорослих, Михайло Галущинський посилається на позицію визначного французького діяча Ж. Кондорсе, який ще за часів революції 1789–1793 рр. писав: «Дати усім людям засоби для того, щоб вони могли задовольняти свої потреби, забезпечити свій добробут, знати й здійснювати свої права, розуміти й виконувати свої обов'язки, забезпечити кожному можливість удосконалити свою працю і здібність виконувати громадські обов'язки, до яких правно усіх покликано, розвинути в повному обсягу здібності, якими природа обдарувала кожного, – така є перша мета національної освіти» [14, с. 139].

Аналізуючи тогочасний стан освіти дорослих, М. Галущинський зазначав, що серед громадськості немає поважного підходу до цієї справи, завданням якої є давати знання і виховувати. Він вважав освіту дорослих «безконечною ділянкою суспільної праці», не тільки тому, що одні покоління змінюються іншими, але й тому, що людство постійно творить нове, збагачує минулі досягнення і цим самим ускладнюються життєві умови, серед яких приходиться жити і працюва-

ти. Діяльність особи проходить серед загалу, громади, яка вимагає від неї служби для себе. Саме в цьому, на думку андрагога, полягає велика складність: вміти погодити власний інтерес одиниці з інтересами загалу. У праці «Інтерес громади в освіті дорослих» підкреслюється, що творення організованих спільнот є великим культурним надбанням людства. Однак досить часто їх інтереси перехреснюються, стають приводом для конфліктів не тільки матеріальних, але й моральних. Перед кожною людиною постає вирішення проблеми: чи підсилити конфлікт та боротьбу, чи шукати шляхів як вийти з цієї боротьби «всіх проти всіх» [9, с. 34], при тому, зазначає педагог, «не розгубити би власних надбань, власної честі й власного імені, а одночасно причинитися до перемоги ідеї справедливості, яка за всякою людиною, за всяким народом і за всякою оправданою спільнотою признає повне право на життя та на користування всіма життєвими добрими, нарівні з іншими» [9, с. 34–35].

Моральну силу постояти за себе, за свою спільноту, прийняти правильне рішення дає освіта, складниками якої є знання і виховання. «Знання дає орієнтацію у складності питання, а виховання дає моральну силу, яка дуже часто мусить сягати до неписаних скрижалів морального закону, що є сильніший, а на всякий випадок – не раз більше оправданий, як писані закони» [9, с. 35]. Від пізнання, освіти залежить становище особи, її позиція щодо підтримки однієї з спільнот, а від цього – і майбутнє народу.

Щодо визначення мети освіти дорослих, то вона, як писав С. Магальяс в «Пораднику для освітників», мала «приготовити одиницю до свідомої й розумної участі в збірному життє, до відігравання чинної й творчої ролі у формуванні дійсності, а з другого боку дати їй змогу заповнити собі щастя та особисте удосконалення через всебічний розвиток її здібності та духовних, умових і фізичних сил, отже праця над одиницею з огляду на її майбутність» [4, с. 8]. Метою освіти визначалося не здобуття якоїсь кількості знання, а вироблення характеру, розвиток внутрішніх духовних сил для того, щоб стати правдивою людиною, «здібною заповнити собі щастя, особисто удосконалитися та приспособитися до свідомої й розумної участі у збірному житті, щоб згодом грати чинну творчу роль у формуванні дійсності» [13, с. 111].

Головним питанням освіти дорослих, вважав М. Галущинський, має стати виховання людини. «Говорячи про виховання, маємо на думці кожду одиницю народу без огляду на її вік, становище, походження. Всі без різниці потребують ще виховання, всі мусять зрозуміти, що не буде між нами гаразду, доки не станемо на тому, що всі члени одного народу так само вартні»

[1, с. 15]. «Наше просвітнє життя, рух в народі за школою, жертви звязані з сею установою, се по-важне мірило нашого культурного рівня. В порівнанню з працею і вислідами праці у інших народів воно незначне, але з нашого становища і з погляду на наше минуле й теперішнє – се по-важний завдаток кращої будучності» [1, с. 16].

Педагогічна думка того часу висуває ідею виховання і розвитку колективу, в якому особа знайде себе, задовольнить свої духовні і матеріальні інтереси, і, навпаки, на розвитку і творчості особи цей же ж колектив базуватиме свої спільні досягнення. Отже, відбуватиметься гармонійне, взаємне й паралельне виховання колективу й індивіду. Програма освітньої діяльності мала бути спрямована на перевиховання українського громадянства шляхом усупільнювання знання і організації нового національного життя. У першу чергу треба було розгорнути роботу над теорією народної освіти, радив голова товариства «Просвіта» М. Галущинський. Треба «використати це багатство досвіду, зібраного іншими народами, й мусимо опрацювати як найдокладніше методу й техніку просвітньої праці» [10, с. 19].

Подальшим кроком позашкільної освіти є зникнення масовості у просвітній діяльності. На перший план ставиться робота з окремими особами, в малих гуртах, у невеликих спільнотах, праця самих осіб. Зникає особа добродія, на її місце виходить нова постать учителя, опікуна, провідника праці, інструктора. «...Особливо відбувається зараз великий переворот у поглядах на найважливішу ділянку суспільствознавства – виховання й освіти, – писав Іван Ющишин. – Педагогічні науки обогачуються новою дисципліною, андрагогією, – наукою про виховання й освіти дорослих громадян». Виховуючи та освічуючи людей, учитель самовиховує і самоосвічує себе, – зазначав педагог, – і має пам'ятати, що проблема андрагогії не зводиться до вузького питання навчання письма неписьменних, але до питання всебічного й широкого виховання та освіти всіх дорослих громадян без огляду на їх суспільне самовизначення та ступінь особистої чи спільної освіти [16, с. 275].

Михайло Галущинський наголошував, що завдання освіти дорослих – у формуванні освічених відповідальних громадян, які мають відповідати вимогам часу, бути вірними людським і національним ідеалам, покращувати своє життя, погоджувати особисті інтереси з загальними та підпорядковувати перші останнім, жити і працювати під гаслом творчості й будівництва. Освіта дорослих, на думку андрагога, мала й особливі завдання. «У виїмкових відносинах, серед яких доводиться жити нашому народові, має освіта дорослих ще особливі завдання. Вона має вязати всі порозділювані частини народу в одно

духове ціле, себто дбати про вироблення сильно-го почуття національної єдності. Вона має дбати про взаємний обмін культурного доробку та його впливу на душу поодиноких частин. Вона має хоронити перед зниклом національного почування в народі серед чужого моря і переважаючого впливу чужої культури. Одним словом: вона має стати охоронним засобом у щоденній розвоювній праці й у щоденній боротьбі за існування національного організму» [5, с. 6].

Змістом освіти, відзначав учений, мала стати цілість життя, «всі життєві інтереси, від видимих, котрі можемо схопити і збагнути змислами, до дальших вищих, котрі схоплюємо нашим розумним думанням, аж до найвищих духовних, котрі стають нашою власністю, коли їх глибоко відчуємо і переживемо нашою душею» [12, с. 65].

Серед важливих чинників загальної культури людини М. Галущинський виділяв виховання культури господарювання, економічну освіту, прагнення кожного до праці на користь спільноти й цілого народу. «Щойно тоді виясниться наш погляд на завдання, яке має виконати між нами кооперативна ідея, тоді ми побачимо, що вона не тільки економічна боротьба, але що вона шлях для розвязки соціального питання, що вона у своєму матеріальному виді вміщає найвищі ідеалістичні змагання щодо моралі й етики життя аж до найвищих питань віри. А все то разом отворить очі не тільки одиницям, але цілому народові, що його завдання: здійснити в своєму середовищі найвищі закони народнього існування, щоб після того здійснення увійти у народів вольних коло!». М. Галущинський був переконаний, що товариству «Просвіта» належала значна роль у розвитку громадської самоуправи для культурного і господарського відродження українського народу.

Товариство «Просвіта», як відомо із статутів, від 1891 року поширює сферу впливу і на економічне життя, у зв'язку з цим виходять популярно написані книги й окремі лекції з основ господарювання. Культурно-освітня робота товариства «Просвіта» та її очільника М. Галущинського була пройнята однією провідною думкою: «національно освідомити український нарід, дати йому потрібні засоби для боротьби за існування, визначити йому належне місце серед культурних народів світу та вказати йому шлях для створення власного державного життя» [3, с. 210].

М. Галущинський прожив коротке, але насичене турботою про долю народу життя, формування його національної самосвідомості та досягнення ним віковичної мрії – будівництва власної держави. Та невблаганна смерть не дала йому побачити свій народ вільним. 25 вересня 1931 року його не стало – він помер за день до свого народження, проживши всього 53 роки.

Діяльність Михайла Миколайовича Галушчинського як педагога, науковця, публіциста, видавця, громадсько-політичного діяча високо оцінювали не тільки його сучасники, відомі діячі української культури і науки, а й сучасні дослідники. «Як більшість тогочасних політичних діячів, Михайло Галушчинський прожив нелегке життя, – писав Роман Коритко. – Він постає перед нами небуденною, величавою, духовно багатою постаттю, відомим виразником інтересів українського народу. На жаль, праця Михайла Галушчинського ще досі гідно не оцінена, а він безперечно заслужив на право, аби в серцях нащадків про нього ніколи не згасла пам'ять» [7, с. 201–202].

Отже, українська інтелігенція вбачала в освіті дорослих важливий чинник допомоги народові адаптуватися до швидкозмінних суспільних обставин і розглядала її як засіб формування національної свідомості та дієвої підготовки до здобуття державної незалежності. Усвідомлення ролі і значення освіти дорослих у житті народу спричинило зростання активності громадських культурно-освітніх організацій у цій сфері суспільного життя, залучення до ширшого кола українських громадян, посилення інтересу дослідників до вивчення її теоретичних основ, вітчизняного і зарубіжного досвіду.

За умов бездержавності справу освіти дорослих на західноукраїнських землях зосередили в своїх руках громадські організації. Найбільші заслуги у розвитку позашкільної освіти мало товариство «Просвіта». Ефективність діяльності забезпечувалася активною та самовідданою працею багатьох свідомих українців, до яких належав педагог і учений Михайло Галушчинський – один із представників прогресивної інтелігенції, відзначений як почесний член товариства «Просвіта» за велику працю в ділянці народної освіти, вагомий внесок у розробку науково-методичних засад андрагогіки та практичну організацію позашкільної освіти у краї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галушчинський М. Одиниця і громада / М. Галушчинський. – Львів, 1921. – 23 с.
2. Галушчинський М. Позашкільна освіта / М. Галушчинський. – Львів, 1927. – 45 с.
3. Гіптерс З. В. Економічна освіта на західноукраїнських землях та її сподвижники (XIX – перша половина XX століть) : монографія / З. В. Гіптерс. – К. : УБС НБУ, 2011. – 347 с.
4. Магальяс С. Порадник для освітників. Форми і методи освітньої праці / С. Магальяс. – Львів, 1933. – 96 с.
5. Завдання «Просвіти» й обов'язки громадянства. – Львів, 1931. – 24 с.
6. Енциклопедія українознавства: словникова частина : в 10 т. / за ред. проф. В. Кубійовича. – перевидання в Україні. – Львів : НТШ, 1993. – Т. 1. – 400 с.

7. Коритко Р. Михайло Галушчинський – педагог, просвітянин, військовий і громадсько-політичний діяч / Р. Коритко // Рогагиска земля: історія та сучасність : матеріали першої наукової конференції. – Львів, 1995. – С. 201–202.
8. Галушчинський М. До самоосвіти! / М. Галушчинський // Календар товариства «Просвіта» на звичайний рік 1930. – Львів, 1929. – С. 64–69.
9. Галушчинський М. Інтерес громади в освіті дорослих / М. Галушчинський // Календар товариства «Просвіта» на переступний рік 1932. – Львів, 1931. – С. 33–36.
10. Галушчинський М. Кілька завдань освітньої праці / М. Галушчинський // Просвіта до українського народу. – Львів, 1921. – С. 16–19.
11. Галушчинський М. На переломі / М. Галушчинський // Календар «Просвіти» на звичайний рік 1929. – Львів, 1928. – С. 2–5.
12. Галушчинський М. «Просвіта» і її день / М. Галушчинський // Життя і Знання. – 1929. – Ч. 3. – С. 65–67.
13. Магальяс С. Публичні освітні віча / С. Магальяс // Життя і Знання. – 1934. – Ч. 4. – С. 111–112.
14. Сірополко С. Просвіта і демократія / С. Сірополко // Календар товариства «Просвіта» на звичайний рік 1931. – Львів, 1930. – С. 139–140.
15. Юцишин І. Михайло Галушчинський – український андрагог / І. Юцишин // Шлях виховання і навчання. Педагогічно-методичний місячник. – Рік V. – Львів, жовтень 1931. – Ч. 8. – С. 382–384.
16. Юцишин І. Проблеми сучасної андрагогіки / І. Юцишин // Шлях виховання і навчання. – Львів, 1930. – Ч. 9. – С. 273–275.
17. Відзначені за заслуги для народу. Почесні члени «Просвіти» // Календар «Просвіти» на звичайний рік 1930. – Львів, 1929. – С. 147–172.
18. Історія Товариства «Просвіта» у Львові // Життя і знання. – 1934. – Ч. 4. – Додаток. – С. 107–108.
19. Гамбургская декларация об обучении взрослых. Принята пятой Международной конференцией по образованию взрослых, Гамбург, Германия, 14–18 июля 1997 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/hamburg_decl.shtml

REFERENCES

1. Halushchynskiy M. Odynytsia i hromada / M. Halushchynskiy. – Lviv, 1921. – 23 s.
2. Halushchynskiy M. Pozashkilna osvita / M. Halushchynskiy. – Lviv, 1927. – 45 s.
3. Hipters Z. V. Ekonomichna osvita na zakhidnoukrainskykh zemliakh ta yii spodvyzhnyky

- (KhIKh – persha polovyna KhKh stolit) : monohrafiia / Z. V. Hipters. – K. : UBS NBU, 2011. – 347 s.
4. Mahalias S. Poradnyk dlia osvitynykiv. Formy i metody osvithoi pratsi / S. Mahalias. – Lviv, 1933. – 96 s.
 5. Zavdannia «Prosvity» i oboviazky hromadianstva. – Lviv, 1931. – 24 s.
 6. Entsyklopediia ukrainoznavstva: slovnykova chastyna : v 10 t. / za red. prof. V. Kubiiovycha. – perevydannia v Ukraini. – Lviv : NTSh, 1993. – T. 1. – 400 s.
 7. Korytko R. Mykhailo Halushchynskiy – pedahoh, prosvitiany, viiskovy i hromadskopolitychni diiach / R. Korytko // Rohatyska zemlia: istoriia ta suchasnist: materialy pershoi naukovoï konferentsii. – Lviv, 1995. – C. 201–202.
 8. Halushchynskiy M. Do samoosvity! / M. Halushchynskiy // Kaliendar tovarystva «Prosvita» na zvychainyi rik 1930. – Lviv, 1929. – S. 64–69.
 9. Halushchynskiy M. Interes hromady v osviti doroslykh / M. Halushchynskiy // Kaliendar tovarystva «Prosvita» na perestupnyi rik 1932. – Lviv, 1931. – S. 33–36.
 10. Halushchynskiy M. Kilka zavdan osvithoi pratsi / M. Halushchynskiy // Prosvita do ukrainskoho narodu. – Lviv, 1921. – S. 16–19.
 11. Halushchynskiy M. Na perelomi / M. Halushchynskiy // Kaliendar «Prosvity» na zvychainyi rik 1929. – Lviv, 1928. – S. 2–5.
 12. Halushchynskiy M. «Prosvita» i yii den / M. Halushchynskiy // Zhyttia i Znannia. – 1929. – Ch. 3. – S. 65–67.
 13. Mahalias S. Publychni osvithni vicha / S. Mahalias // Zhyttia i Znannia. – 1934. – Ch. 4. – S. 111–112.
 14. Siropolko S. Prosvita i demokratiia / S. Siropolko // Kaliendar tovarystva «Prosvita» na zvychainyi rik 1931. – Lviv, 1930. – S. 139–140.
 15. Yushchysyn I. Mykhailo Halushchynskiy – ukrainsky andrahoh / I. Yushchysyn // Shliakh vykhovannia i navchannia. Pedahohichno-metodychni misiachnyk. – Rik V. – Lviv, zhovten 1931. – Ch. 8. – S. 382–384.
 16. Yushchysyn I. Problemy suchasnoi andrahohii / I. Yushchysyn // Shliakh vykhovannia i navchannia. – Lviv, 1930. – Ch. 9. – S. 273–275.
 17. Vidznacheni za zasluhy dlia narodu. Pochesni chleny «Prosvity» // Kaliendar «Prosvity» na zvychainyi rik 1930. – Lviv, 1929. – S. 147–172.
 18. Istoriia Tovarystva «Prosvita» u Lvovi // Zhyttia i znannia. – 1934. – Ch. 4. – Dodatok. – S. 107–108.
 19. Hamburhskaia deklaratsiia ob obuchenyy vzroslykh. Prynata piatoi Mezhdunarodnoi konferentsiï po obrazovanyiu vzroslykh, Hamburh, Hermaniia, 14–18 yulia 1997 h. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/hamburg_decl.shtml